

Mg. theol.

PĀVELS ŅIZINS

POSTTEISMS DŽONA SPONGA TEOLOĢIJĀ: IZCELSME UN GALVENIE ASPEKTI

Īevads

20. gs. 60.–70. gadu Rietumu sociālpolitiskā dzīve ir interesants, pārmaiņām piepildīts fenomens, kas ir lielā mērā mainījis Rietumu sabiedrībā notiekošos procesus. Seksuālās revolūcijas sākums, intensīva sekularizācija, Otrais Vatikāna koncils, feminisma uzplaukums, Otrā pasaules kara un ar to saistīto notikumu ietekme – tie ir tikai daži piemēri. No šiem procesiem nomaļus nepalika arī teoloģija un tās centieni runāt par kristietības būtību jaunajos apstākļos.

Jau 20. gs. pirmajā pusē Pirmais pasaules karš ietekmēja teologus, kuri dzīvoja un rakstīja šī asiņainā kara laikā vai pēc tam (piem., Karls Bārts, Rūdolfs Bultmanis, Emīls Bruners (*Barth, Bultmann, Brunner*) un citi).¹ Otrais Pasaules karš un tālākais miera periods Eiropā tikai pastiprināja kristietības pārvērtēšanas procesus un virzīja tālāk jau agrāk aizsākušās pārmaiņas teoloģijā.

Kultūras konteksta ietekmē izskanēja būtiski jautājumi. Kā runāt par Dievu pēc Aušvicas koncentrācijas nometnes dehumanizācijas pieredzes? Vai līdzšinējais veids, kā aprakstīt Dievu, kurš pēc klasiskā teisma formulējumiem ir vispēcīgs, viszinošs, visur klātesošs, ir palīdzošs? Vai tas neizraisa iekšējus intelektuālus un emocionālus konfliktus? Kā senās kristīgās tradīcijas Dievs, kurš Svētajos Rakstos ir definēts kā mīlestība un seno baznīcētņu teiktajā ir prezentēts klasiskā teisma formulējumos, ir pieļāvis šo haosu un kara absurdu?

---

¹ Neoortodoksijas kustību nevar asociēt tikai ar Pirmā pasaules kara krīzi. Tā bija atbilde un kritika 19. gs. liberālajai teoloģijai.

Daudzi cilvēki pēc Aušvicas vainoja Dievu, pārnesa atbildību uz viņu par šiem notikumiem un kara noziegumiem.² Loģiskas sekas šai garīgai krīzei būtu vai nu atteikšanās no ticības un solis pretī ateismam, vai, tieši otrādi, fundamentālisma pozīciju iracionāla nostiprināšana. Par vidusceļu un veidu, kā pārvarēt kolektīvo garīgo krīzi, daži 20. gs. 60.–70. gadu Rietumu teologi uzskatīja par vajadzīgu atrast jaunu un, viņuprāt, godīgu veidu, kā runāt par dievišķo sekulārajā Rietumu pasaulē, ņemot vērā sociālpolitiskos, garīgos, zinātniskos kontekstus, un pārskatīt ierastās teoloģijas.

Līdz ar to 20. gadsimta otrajā pusē Rietumos teoloģiskajā arēnā parādījās kristīgie teologi, kuri pieņēma šo laikmeta izaicinājumu. Protams, viņu vidū eksistēja dažādi teoloģiskie novirzieni. Kustība, kuru parasti dēvē par “Dieva nāves” teoloģiju, iekļauj tādus teologus kā Viljams Hamiltons, Pauls van Burens, Tomass Dž. Altizers (*Hamilton, Buren, Altizer*).³ Precizējot jāteic, ka tā nebija vienota kustība, kā tādu to veidoja mediju attieksme. Šie teologi nenodarbojās ar kādu centrālu Dieva nāves teoloģiju, bet katrs ar atsevišķiem aspektiem, piemēram, Altizers ar tīri teoloģiskiem jautājumiem un Dieva nāves konceptu, van Burens ar Dieva valodas tukšumu un neiespējamību, Hamiltons vēlējās attīstīt Dītriha Bonhēfera (*Bonhoeffer*) priekšstatu par “nereliģiozo kristietību”⁴.

Lai kā arī nebūtu, šie domātāji mēģināja dekonstruēt teismu, radikāli pārvērtēt to, atteikties no tā. Paralēli šai kustībai⁵ bija liberāli teologi, kuri piekrita radikālu skepticismam, bet tomēr paši nebija tik radikāli noskaņoti savos uzskatos. Galvenais vadmotīvs tādiem domātājiem kā Hārvijs Kokss (*Cox*) un Džons Robinsons (*Robinson*) bija pozīcija par “sekulāru iesaistīšanos dzīvē, nevis pestīšanas meklēšanu citā pasaulē”⁶. Ne tikai profesionāli teologi, bet arī garīdznieki ir centušies iet šajā virzienā. Labs piemērs tam ir jau minētais Džons Robinsons, kā arī ASV episkopāļu bīskaps Džons Šelbijs Spongs (*John Shelby Spong*, 1931–2021; tālāk – Spongs), kura postteistiskās teoloģijas analīzei ir veltīts šis raksts.

Kristīgie teologi, nereti apoloģisku motīvu vadīti, cenšas aktualizēt jautājumus par kristietības vietu mūsdienu pasaulē. Reflektējot par ticību, viņi piedāvā reformas un meklē citas ārējas formas, kā paust kristietības galvenās idejas. Šīs jaunās formas un teoloģiju (šajā gadījumā Sponga postteistisko teoloģiju) ir svarīgi akadēmiski pētīt, lai kritiski tās izsvērtu, un parādīt to (ne)relevanci mainīgā kultūrsociālā kontekstā.

---

2 Dorothee Soelle, *Theology for Sceptics: Reflections on God* (Minneapolis: Fortress Press, 1995), 16.

3 Berard L. Marthaler et al., *New Catholic Encyclopedia*, 2nd ed., Vol. 11 (Washington D. C.: Gale Publications, 2003), 890.

4 Lissa McCullough, “Historical Introduction”, in *Thinking Through the Death of God: A Critical Companion to Thomas J. J. Altizer*, ed. by Lisa McCullough, Brian Schroeder (New York: State University of New York Press, 2004), xv.

5 Dieva nāves kustības un šeit minēto mazāk radikālo teologu ideju paralēlisms ir strīdīgs, jo ir autori (*McCullough*), kuri uzskata, piemēram, Hārviju Koksu par daļu no Dieva nāves kustības (*Death of God movement*), lai gan uzsver, ka Kokss izmantoja Dieva nāves ideju kā simbolu sabiedrības sekularizācijai.

6 *Ibid.*, 890.

20. gadsimta otrās puses sekulārisma un naturālisma ietekmētās radikālās teoloģijas Latvijā mūsdienās praktiski neviens nepēta. Pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā iznāca filozofes S. Kovaļčukas (*Светлана Ковальчук*) grāmata *Protestantskij modernizm v SShA: analiz "process-teologii"*, bet tā bija vērsta uz procesa teoloģijas analīzi, kas ir tuva šī raksta pētījuma laukam, bet tomēr procesa teoloģiju mēdz dēvēt par atsevišķu teoloģijas skolu.⁷ Pirms tam Jānis Nameisis Vējš minēja par anglikānisma jauniem strāvojumiem un savā darbā par anglikānismu *Religija i cerkov' v Anglii* atsaucās uz radikālās teoloģijas pamatlicējiem un popularizētājiem (piem., Bonhēfers un Robinsons).⁸ Ironiski, bet vairāk par sekulārisma ietekmētām teoloģijām rakstīja PSRS laikā, lai parādītu, kā reliģija paliek aizvien mazāk aktuāla modernā pasaulē un vairs neatbilst laika garam. Piemērs tam ir V. Dobrenkova (*Владимир Добренков*) grāmata *Sovremennyj protestantskij teologicheskij modernizm v SShA: ego zamysly i rezul'taty*.⁹ Tāpēc autora izvēlēta tēma nav pietiekoši izpētīta Latvijā un prasa jaunu ieguldījumu.

Raksta mērķis ir iezīmēt kontekstu, kurā veidojās galvenās Sponga idejas, un parādīt Sponga postteistiskās teoloģijas saknes, kā arī kritiski analizēt viņa piedāvāto postteistisko konceptu. Autors uzskata, ka Sponga postteisms ir virspusēja kritika, kas balstīta apgaismības laikmeta racionālismā un kas nav pietiekoši ņēmusi vērā dažādas teisma versijas un to skaidrojumus.

Dž. Sponga teoloģijas veidošanās konteksts

Dž. Spongs bija populārs ASV Episkopālās baznīcas bīskaps un grāmatu autors. Viņš saredzēja sevi kā baznīcas radikālu reformatoru un simbolisku baznīcas pārejas laika (no 20. gs. uz 21. gs.) personību.¹⁰ Viņš iestājās par radikālām pārmaiņām ne tikai baznīcā – doktrīnās, ētikā un hierarhijā –, bet arī teoloģiskajā domāšanā kopumā. Mudinot baznīcu iet līdzī laikam, lai atbilstu modernās pasaules attīstībai, viņš ir sarakstījis virkni grāmatu, piedalījies TV un radio raidījumos, kā arī organizējis izaicinošas diskusijas.

Dž. Sponga biogrāfijā atspoguļojās ASV 20. gs. vidus sociālkulturālie procesi un tiem sekojošās pārmaiņas. Viņš piedzima “segregētos dienvidos” (*Segregated South*)¹¹. Kad viņa māte balsoja vēlēšanās, tā bija tikai otrā reize ASV vēsturē, kad sievietes varēja

---

7 Svetlana Koval'chuk, *Protestantskij modernizm v SShA: analiz "process-teologii"* (Rīga: Zinatne, 1991).

8 Ja. Ja. Vejsh, *Religija i cerkov' v Anglii* (SSSR, Moskva: Izdatel'stvo "Nauka", 1976).

9 V. I. Dobren'kov, *Sovremennyj protestantskij teologicheskij modernizm v SShA: ego zamysly i rezul'taty* (Moskva: Izdatel'stvo MGU, 1980).

10 Ibid., 418.

11 Sponga autobiogrāfijas *Here I Stand: My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality* otrās nodaļas nosaukums ir *Beginnings in the Segregated South*.

izmantot tiesības balsot. Sponga mātes tēvs reiz izteicās, ka “izglītot meiteni ir laika tērēšana”¹². Sponga māte ir nākusi no ģimenes, kur mājsaimniecībā reliģiskā prakse bija stingrs kalvinisms ar fundamentālistisku ievirzi. Tieši viņas iespaidā Spongs veidoja savu pirmo priekšstatu par Dievu: sodošs vecāks, protams, vīrietis. Šim Dievam “pie-derēja” vertikālā vērtību sistēma: kā atlīdzības vietu Dievs izmantoja debesis, kā soda vietu – elli. Spongs bija iemācījies baidīties no šī Dieva.¹³ Viņa māte bija pārliecināta, ka visi piedzimušie bērni ir ļauni iedzimtā grēka dēļ. Vecāku pienākums ir audzināt bērnu, salaužot brīvības un patstāvības apziņu viņā.¹⁴ 1939. gads ir bijis pagrieziena punkts Spongu ģimenei. Bet ne jau Eiropas kara dēļ, lai gan arī šis notikums bija traģēdija, bet gan tāpēc, ka ģimenē kļuva skaidrs, ka tās galva – tēvs – ir alkoholiķis, kuram ir tieksme uz vardarbību un kurš nomira, kad Spongam bija 12 gadi.

Kad Spongs iestājās Bībeles skolā, viņam mācīja, ka seksuālām attiecībām ir strikti funkcionāla nozīme, kas pastāv noteiktos rāmjos: “Sekss bija kas tāds, ko nedrīkstēja baudīt. Tas bija laulības dzīves pienākums un ārpus tās nebija atļauts.”¹⁵ Vēlāk viņš rakstīja, ka dzīvoja ne tikai rasistiskā sabiedrībā, bet arī sabiedrībā, kura noliedza seksualitāti. Baznīca, kuru viņš apmeklēja, tikai apstiprināja šīs vērtības.¹⁶

Sponga personība veidojās uz robežas starp divām pasaulēm: no vienas puses, viņš piedzima segregētā, diskriminējošā, patriarhālā¹⁷ vidē, bet, no otras puses, šis laiks bija tikai vienas paaudzes attālumā no 20. gs. 60. gadiem, kad notika lielas pārmaiņas, nereti sauktas par kultūras revolūciju. Spongam par labu jāteic, ka viņš nebija tikai pasīvs subjekts uz šī pārmaiņu notikumu fona, bet aktīvi iesaistījās tajos.

20. gs. 50. gadu beigās, attīstoties pilsoņu tiesībām ASV un paralēli attīstoties Spongam pašam kā personībai, viņš aizvien vairāk nostājās pret sociālā netaisnīguma izpausmēm, it īpaši diskrimināciju rases dēļ. Tāpēc kopā ar pārmaiņām kultūrvīdē, pašam aktīvi iesaistoties pretdarbībā pret netaisnīgumu, viņš sludināja gan melnādaino, gan balto draudzēm, cenšoties atbrīvoties no tā, ko viņš raksturoja kā savas audzināšanas “atlikušo rasismu”¹⁸. Spongs savā bīskapa karjerā ir daudz laba darījis sieviešu ordinācijai, atklātām sarunām par seksualitāti un LGBT kopienas iekļaušanai baznīcā

---

12 Sponga autobiogrāfijas otrā nodaļa *Beginnings in the Segregated South*, 23.

13 *Ibid.*, 14.

14 *Ibid.*, 13.

15 *Ibid.*, 16.

16 *Ibid.*, 21.

17 Pirms emancipācijas un feminisma otrā viļņa uzplaukuma (1960–1980).

18 Harrison Smith, “John Shelby Spong: US bishop who championed inclusivity in the church”, *The Independent*, September 24, 2021, <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/john-shelby-spong-reverend-dead-b1923495.html> (skatīts 25.04.2022.).

(piem., 1989. gadā ordinēja atklāto geju Robertu Viljamu (*Robert Williams*), kas izraisīja lielu preses interesi, plašas publiskas diskusijas un dažādas reakcijas uz šo notikumu).¹⁹

Ko vēl ir svarīgi zināt par Spongu, pirms ielūkoties viņā teoloģijā? Viņš bija apdāvināts runātājs, kas piesaistīja sabiedrības uzmanību vēl kopš laikiem, kad bija gados jauns mācītājs.²⁰ Viņu klausījās gan liberāli domājoša sabiedrības daļa, gan konservatīvi un pat fundamentālistiski noskaņotas aprindas, kas viņam draudēja vēstulēs. Tieši šo publiskai personībai raksturīgu kvalitāšu kopumu dēļ viņš bija veiksmīga TV un radio personība. Viņš vēlējās padarīt baznīcu par vietu, “kas ir atvērta jautājumiem, kas nebaidās no problēmām, ļauj debatēt par jautājumiem, kuri met izaicinājumus mācītājiem”²¹.

Jāņem vērā, ka viņa mērķauditorija bija plašāka sabiedrība, nevis akadēmisko teologu vide, un tāpēc viņš nebija vērsts uz diskusijām ar “kabineta” teologiem. Tas ietekmēja viņa runas stilu un diskursu. Reizēm viņš varēja būt pārāk ass, lai piesaistītu uzmanību, izprovocētu domāšanu. Citviet viņš mēdza vienkāršot jēdzienus, lai cilvēks bez teoloģiskās izglītības varētu saprast, par ko ir runa, jo sākumā teoloģiskais liberālisms ASV bija akadēmisko teologu nodarbe, bez īpašas ietekmes uz sabiedrības vairākumu.²² Sponga mērķis bija cits – uzrunāt sabiedrību.

Spongs ir bijis aktīva un ietekmīga 20. gadsimta personība, tāpēc jābūt piesardzīgiem, kritizējot viņu no 21. gadsimta pozīcijas. Spongu diez vai var saukt par tādu teologu, kuram bija konstruktīva teoloģiska programma vai kurš “būvēja” sistemātisku teoloģiju. Drīzāk viņš bija tas, kas aicināja uz reformām nākotnes teologus un kritizēja un dekonstruēja esošo teoloģiju.

Jāņem vērā arī vēl divi aspekti, kuri nesa pārmaiņas un uz kuru fona veidojās Sponga teoloģija: 1) sekularizācija un 2) pārmaiņas pēckara gadu teoloģijā un holokausta izraisīta tradicionālā teisma kritika.

Spongs kalpoja un strādāja gados, kad 20. gadsimta otrajā pusē Rietumos sākās intensīva sekularizācija. Tas ir dažādi definējams process. Jaunajā katoļu enciklopēdijā (*New Catholic Encyclopedia*) ir rakstīts, ka sekularizācija ir sociāls un kultūras process, kurā nereligiōzi uzskati, prakses un institūcijas aizstāj reliģiskos noteiktās dzīves

---

19 N. J. Hoboken, “1st Gay Male Episcopal Priest Is Ordained”, *Los Angeles Times*, L. A. Times Archives, December 17, 1989, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-12-17-mn-1674-story.html> (skatīts 25.04.2022.). Viņa pirmais ASV Episkopāļu baznīcā atklātais homoseksuālists – vīrietis. Pirmā atklāti homoseksuālā persona Elēna Baretta (*Ellen Barrett*) tika ordinēta 1977. gadā.

20 John Shelby Spong, *Here I Stand: My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality* (New York: HarperCollins Publishers Inc., 2000), 85.

21 *Ibid.*, 86.

22 Gary Dorrien, *The Making of American Liberal Theology: Crisis, Irony and Postmodernity: 1950–2005* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2006), 523.

jomās.²³ Šis uzskats gan ir problemātisks, jo reliģija ir dažādi definējama un sekulārā sabiedrībā eksistē tradicionālo reliģisko uzskatu transformācijas (sekulāras ideoloģijas u. c.). Precīzāk būtu teikt, ka sekularizācija ir kultūrsociāls process, kura rezultātā "reliģiskie uzskati, prakses un institūcijas zaudē sociālo nozīmīgumu"²⁴.

Kanādiešu filozofs Čārlzs Teilors (*Taylor*), grāmatas *A Secular Age*²⁵ (2007) autors, atsaucas uz sekularizācijas teoriju, kurā ietilpst trīs pakāpes.

1. Reliģijas izstumšana no sabiedriskās dzīves.
2. Ticības un reliģiskās prakses mazināšanās.
3. Mainās vide, kurā veidojas ticība un reliģiskie uzskati.²⁶

Sekularizācijas procesi visās Rietumvalstīs nenotiek vienādi. Laikā, kad ASV veidojās Sponga karjera, samazinājās vēsturiski senāko, lielākoties liberālo protestantu konfesiju piekritēju skaits un auga evaņģelikālisma un pentakostisma piekritēju skaits. 1940. gadā ASV bija 124,7 miljoni apvienoto metodistu, bet 1985. gadā – 64,3 miljoni. Līdzīgi procesi notika Sponga konfesijā – episkopālismā attiecīgi bija 30,9 un 19,2 miljoni sekotāju.²⁷ Mūsdienās ASV mazinās arī evaņģelikāļu skaits un, pēc dažiem datiem, aug liberālo konfesiju locekļu skaits – 2006. gadā 23% amerikāņu bija evaņģelikāļi, bet 2020. gadā – 14%.²⁸

Reliģiju praktizējošo ticīgo skaita mazināšanās spieda teologus un draudžu darbiniekus meklēt jaunus piedāvājumus, kas kristietību darītu pievilcīgu un saprotamu mūsdienai cilvēkam. Tas izpaudās reliģiju modernizācijā, kas gan, kā rāda iepriekš minētie dati, ne vienmēr nozīmēja reliģiju piekritēju skaita palielināšanos.

Rietumu teoloģijā 20. gadsimtā pastāvēja divi saturā pretēji teoloģiski strāvājumi. Pirmais ir neoortodoksijas kustība (Karls Bārts, Emīls Brunners), kas skaidrojama kā sacelšanās pret 19. gadsimta "klasisko" liberālo teoloģiju, kas balstīta apgaismības un tai sekojošā romantisma laikmeta pieņēmumos (kur liela loma bija cilvēka pieredzei, Dieva imanencei, kritiskai domāšanai), un atgriešanās pie transcendentā, cilvēkam ārpus Kristus nepieejamā Dieva tēla. Šis vilnis parādījās pēc Pirmā pasaules kara daļēji kā reakcija uz

---

23 Berard L. Marthaler et al., *New Catholic Encyclopedia*, 2nd ed., Vol. 12 (Washington D. C.: Gale Publications, 2003), 867.

24 George D. Chrystides, Ron Geaves, *The Study of Religion: An Introduction to Key Ideas and Methods* (London: Continuum, 2007), 292.

25 Sekulārais gadsimts – autora tulkojums.

26 Charles Taylor, *A Secular Age* (England: Cambridge University Press, 2007), 423.

27 Roger Finke, Rodney Stark, *The Churching of America 1776–1990* (New Brunswick: Rutgers University Press, 1997), 248.

28 Martyn Whittock, "The strange decline of US Evangelicalism"; *Christianity Today*, July 28, 2021, <https://www.christiantoday.com/article/the.strange.decline.of.us.evangelicalism/137169.htm> (skatīts 11.04.2022.).

notiekošo karu un dominēja no 20. gs. 20. līdz 60. gadiem.²⁹ Taču jau pēc Otrā pasaules kara, 50. gados, sāka rasties cita veida teoloģija. Šis otrais vilnis ir nozīmīgs ar to, ka tam raksturīga pretēja virzība – no transcendentā Dieva, kas nav pieejams cilvēka pasaulei un uztverei,³⁰ atpakaļ uz imanento Dieva tēlu, Dievu, kas ir “šeit”, šajā pasaulē. Šo pāreju saista ar Paula Tilliha (*Paul Tillich*) vārdu un procesa teoloģiju. P. Tilliha teoloģiskie atzinumi sagatavoja ceļu sekulārajai un citām teoloģijām, kuras tiek uzskatītas par radikālām.³¹

Vienlaikus jāatzīst, ka būtu kļūda redzēt šos abus vilņus kā savstarpēji izslēdzošus. K. Bārts, no vienas puses, pretēji radikālajiem teologiem, sludināja Dieva absolūto transcendenci, kas daudz nozīmīgāka par viņa imanenci, taču, no otras puses, radikālās teoloģijas tālāk attīstīja viņa uzskatu, ka patiesa ticība nodalāma no cilvēku uzturētas reliģijas, kas savukārt veda pie sekulārā/sakrālā dihotomijas nolieguma. Bārts uzskatīja, ka tā vietā, lai pildītu kādus par reliģiskiem uzskatītiem pienākumus, kristiešu aicinājums ir kalpot Dievam pasaulē ar savu sekulāro darbu.³²

Kara šausmas un holokausta traģēdija satricināja tradicionālo teismu. Klasiskā teisma pārvērtēšana bija viena no pēckara laika un (pēc)holokausta neoliberalās teoloģijas kopīgām tendencēm, jo šie notikumi izraisīja kognitīvu disonansi Rietumu cilvēku prātos. Ir lietas, kuras teorijā un praksē nav savienojamas viena ar otru. Jēzus un gāzes kamera. Dieva izredzēta tauta, ar kuru Dievs noslēdza mūžīgu derību, un katastrofālais genocīds pret šo tautu. Kristīgās vērtībās gadu simtiem sakņotā Eiropā norisinājās genocīds, kari, medicīniskie eksperimenti ar cilvēku ķermeņiem, masu slepkavošanas un citas zvērības, kuras bija balstītās “racionālās” valsts ideoloģijās un “zinātniskās” rasu teorijās.³³ Desmitiem miljonu cilvēku gāja bojā, un pamatots jautājums cilvēka prātos bija “Kā Dievs šo visu pieļauj?”.

Par holokausta traģēdiju ir reflektējuši dažādu jomu profesionāļi: teologi, profesionāli garīdznieki,³⁴ sociālie psihologi, psihoanalītiķi un citi. Par holokaustu daudz rakstījis jūdu teologs un rabīns Ričards Rubenšteins (*Rubenstein*), grāmatas

---

29 Stanley J. Grenz, Roger E. Olson, *20th Century Theology: God and the World in a Transitional Age* (USA: InterVarsity Press, 1992), 113.

30 Šajā darbā nav nepieciešams iedziļināties K. Bārta teoloģijā, tikai sniegt ieskatu par to, kā, viņa prāt, cilvēks var satikt Dievu – kristoloģiski, ar kristīgā pasludinājuma starpniecību.

31 Clayton Crockett, ed., *Secular Theology: American radical theological thought* (London, New York: Routledge, 2001), 4.

32 Stanley J. Grenz, Roger E. Olson, *20th-Century Theology: God and the World in a Transitional Age* (Downers Grove: InterVarsity Press, 1992), 156–157.

33 Ar kristīgo Eiropu šeit ir domāts *Christendom* (kristīgās civilizācijas) koncepts, ar kuru apzīmē pasaules daļas, kurās ilgstoši dominējusi kristietība, nevis mūsdienu publiskajā diskursā plaši lietotā frāze “kristīgās vērtības”, kurai nav nedz skaidras definīcijas, nedz nopietna teoloģiska pamatojuma tās saturam un kura ir politiski iekrāsota. Savukārt mūsdienās Eiropā mēs piedzīvojam pēcsekulārisma ēru, bet tā jau ir ārpus šī raksta hronoloģiskā ietvara.

34 Ne tikai kristietības piekritēji, bet arī jūdu rabīni un citu reliģiju piekritēji.

“Pēc Aušvicas” (*After Auschwitz*)³⁵ autors. Neatrazdams resursus tradicionālās reliģiskās doktrīnās, kas piedzīvoja krīzi pēc holokausta notikumiem, Rubenšteins, apoloģētisku motīvu vadīts, pievērsās psihoanalīzei, socioloģijai un vēsturei, lai pārvērtētu reliģisko institūciju un rituālu lomu.

Pētniece Lisa Makaloha (*Lissa McCullough*) raksta, ka, pēc Rubenšteina domām, holokausta laikā nebija iespējams ticēt Dievam.³⁶ Pārfrāzējot Bonhēfera teikto par to, ka ir problemātiski runāt par Dievu nereliģiskā laikmetā, Rubenšteins raksta, ka viņam ir problemātiski runāt par reliģiju Dieva neesamības laikmetā. Rubenšteins, būdams jau nobriedis savos uzskatos, savā teoloģiskajā domāšanā lieto P. Tilliha koncepciju un apgalvo, ka Dievs ir drīzāk Esamības avots un pamats (*the Source and Ground of Being*). Vienlaikus viņš uzskata, ka pēckara gadu skatījums uz Dievu, kas dod priekšroku imanencei, nevis transcendencei, ir pieņemamāks.³⁷

Britu teologs Pols Fidiss (*Fiddes*) raksta, ka Dieva nāves teologu idejās ir ironija – viņi apzinās, ka Dievs vēl aizvien ir nozīmīgs mūsdienu pasaulē, bet to viņi pauž ar Dieva reālās prombūtnes ideju (*real absence*). Viņi arī uzskata, ka cietēja Dieva tēls ir būtisks pretstats monarhistiskam, patriarhālam Dieva tēlam. Dievs nav ārpus mūsdienu cilvēka garīgo meklējumu lauka, jo viņš pats, tāpat kā cilvēks, piedzīvo ciešanas. “Viņa nāve vienlaikus ir viņa dzīvā klātbūtne.”³⁸

Apskatītās pēckara un holokausta izraisītās krīzes sabiedrībā deva impulsu dažādu tradicionālu teoloģiju pārskatīšanai, īpaši klasiskā teisma pārvērtējumam. Neoliberālā, radikālā un sekulārā teoloģija, kas bija kristīgās tradīcijas pārinterpretācijas, deva priekšroku Dieva imanencei un iesaistei sekulārajā dzīvē. Šīs teoloģijas attālinājās no klasiskā teisma postulātiem, un daļa no tām apzīmējamās kā postteistiskas.

Sponga postteistiskā teoloģija: avoti

Sponga teoloģisko domāšanu galvenokārt ietekmēja tādi domātāji kā F. Šleiermahers, R. Bultmanis, P. Tillihs, D. Bonhēfers un Dž. Robinsons. Spongs min šos autorus vairākos savos darbos, atsaucoties uz viņiem tiešā veidā. Tomēr, lasot Sponga darbus un kritiski tos izvērtējot, ir redzams, ka viņš nepārņēma konceptus no šiem domātājiem tīrā veidā, – korektāk ir runāt par idejisko ietekmi, kas veidoja viņa paša uzskatus.

---

35 Pilns nosaukums: *After Auschwitz: History, Theology and Contemporary Judaism*. Autora tulkojums: “Pēc Aušvicas: vēsture, teoloģija un modernais jūdaisms”.

36 Lissa McCullough, “Historical Introduction”, in *Thinking Through the Death of God: A Critical Companion to Thomas J. J. Altizer*, ed. by Lisa McCullough, Brian Schroeder (New York: State University of New York Press, 2004), xv.

37 *Ibid.*, 174.

38 Paul S. Fiddes, *The Creative Suffering of God* (Oxford: Clarendon Press, 1992), 189.

Frīdrihs Šleiermahers. Sponga teoloģijā svarīgi ir divi aspekti, kuri atrodami šī 19. gadsimta vācu teologa darbos, – teoloģijas vēsturiskais raksturs (kristīgā teoloģija nav nemainīga ideju sistēma, bet gan pieder konkrētam laikmetam un kultūrvidei) un cilvēka pieredze. Abus teologus vieno arī apoloģētiskie mērķi un tas, ka viņi kritizēja sava laika baznīcu. F. Šleiermahers raksta:

Es nepievienojos vairuma palīgā saucienam par reliģijas bojāeju, jo es nezinu, ka kaut viens laikmets to būtu uzņēmis labāk nekā tagadējais, un man nav nekādas daļas gar vec ticīgajām un barbariskajām žēlabām, ar kurām viņi vēlas augšāmcelt savas jūdu Cīānas un gotisko pilāru sabrukušos mūrus.³⁹

Ar pieredzi Šleiermahers konkrēti domā cilvēka pilnīgas atkarības no Dieva izjūtu. Attiecībās ar Dievu mēs esam atkarīgi no Dieva, un Dievs ir iniciators šajā procesā.⁴⁰ 20. gadsimta teoloģijā uzskats par pieredzes lomu ir attīstīts tālāk, parādot teoloģijas kontekstuālo raksturu.

Šleiermahers uzskatīja, ka vēsturiskās teoloģijas uzdevums ir empīrisks – analizēt, kā kristietības būtība atklājas baznīcas vēsturē līdz par mūsdienām.⁴¹ Tas neizbēgami ved prom no esenciālisma, kas saista kristietības būtību ar vienu ideju kopumu, kas tiek uzskatīts par nemainīgu.

Šleiermahera skatījumā teologs nav vienkārši baznīcā valdošo uzskatu propagandētājs vai mehānisks atkārtotājs. Viņam jābūt pārliecinātam par viņa paša uzskatiem tajā vai citā jautājumā, kas savukārt nenozīmē konformismu, jo protestantu draudzēs visu uzskatiem nav jābūt vienādiem. Šleiermahers pieņēma, ka viedokļu daudzveidība drīkst pastāvēt arī vienas konfesijas ietvaros.⁴² Mūsdienās atšķirība no vācu teologa laikmeta ir, ka reliģijas piedāvātās ideju sistēmas sekularizācijas un plurālisma apstākļos vairs nav “piedāvājums, no kura nevar atteikties”⁴³.

Rūdolfs Bultmanis. Bultmaņa ietekme uz Sponga teoloģiju notika pastarpināti. Viņa interese par Bultmaņa idejām pieauga pēc saskarsmes ar Džona Robinsona (*Robinson*)

---

39 F. D. Šleiermahers, “Par reliģiju”, *Ceļš* 49 (1997): 63.

40 Robert Merrihew Adams, “Faith and religious knowledge”, in *The Cambridge Companion to Friedrich Schleiermacher*, ed. by Jacqueline Marina (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 37.

41 Christine Helmer, “Schleiermacher’s exegetical theology and the New Testament”, *ibid.*, 232.

42 Arie L. Molendijk, “Non-binding-talk. The fate of Friedrich Schleiermacher’s concept of historical-empirical dogmatics”, in *Schleiermacher, the Study of Religion, and the Future of Theology: A Transatlantic Dialogue*, ed. Sockness, Brent W., Gräb, Wilhelm (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2010), 206.

43 *ibid.*, 212.

grāmatu *Honest to God* ("Godīgs pret Dievu" – autora tulkojums).⁴⁴ Galvenais šī vācu teologa koncepts, kas ietekmēja Sponga teoloģiju, ir hermeneitiskais paņēmiens, kuru sauc par demitoloģizāciju. Robinsons grāmatā *Honest to God* citē Bultmani, norādot uz vēsturiskiem atzinumu, – "mītiskajā pasaules skatījumā nav nekā īpaši kristīga. Tā vienkārši ir pirmszinātniskā laikmeta kosmoloģija"⁴⁵.

Bultmaņa nostādne, ka teoloģijai ir jābūt racionālai, nav jauna – par to jau ir runājuši apgaismības laikmeta domātāji.⁴⁶ Bultmaņa darbības laikā un vēl pirms tam Bībeles pētniecībā jau bija pazīstama ideja, ka senajos tekstos vajag saskatīt un atdalīt mītus, vēsturi, kosmoloģiju, morāli, simboliku utt., labs piemērs tam ir Spinozas "Reliģiski politiskais traktāts" (*Tractatus Theologico-Politicus*, 1670). Teologi, kurus var nosaukt par racionālistiem, apgalvo, ka Bībele tāpēc arī satur par pārdabiskiem uzskatītus elementus (dēmonus, brīnumus, augšāmcelšanos no mirušiem utt.), jo šie teksti sarakstīti pirmszinātniskā laikmetā, kad priekšstati par realitāti bija citi. Citas pasaules uztveres paradigmas dēļ tolaik darbojās mitoloģiskā apziņa, un Jaunās Derības pasaules aina atšķīrās no mūsdienu priekšstatiem. Taču zinātniskā progresa dēļ, ieejot citā laikmetā, mīts, šķiet, zaudē savu spēku – pirmkārt, mitoloģiskais ārējās realitātes aprakstīšanas veids mūsdienu pasaulei vairs nav adekvāts un, otrkārt, mitoloģiski-simboliskā valoda vairs neuzrunā mūsdienu cilvēku.⁴⁷

Bultmaņa inovatīvais piegājiens Bībeles tekstiem bija hermeneitisks. Viņš aicināja pārinterpretēt Bībeles tekstus, kas satur mitoloģijas elementus, eksistenciāli – tā, lai atklātos, kas tiem sakāms par cilvēka pieredzi un tās dziļumu. Ja notiek saskare ar pieredzi, ko var attiecināt uz dievišķo (lai arī kāda būtu tā definīcija), par šo pieredzi var mēģināt runāt dažādos veidos. Senatnē to darīja ar mīta starpniecību. Atdalot kosmogoniski-mitoloģisko dimensiju no antropoloģiskās, tiek izpildīta Bultmaņa prasība pārinterpretēt mītus eksistenciāli. Veiksmīgākais veids, ka to izdarīt, ir runāt eksistenčiālas filozofijas valodā, jo tā, pēc viņa domām, ir saprotama mūsdienu cilvēkam.⁴⁸

Nevar apgalvot, ka Spongs un Bultmanis būtu bijuši identiski domājoši teologi. Spongam atšķirībā no Bultmaņa neeksistē Dievs, kas ir aprakstīts teistiskās kategorijās

---

44 Arie L. Molendijk, "Non-binding-talk. The fate of Friedrich Schleiermacher's concept of historical-empirical dogmatics", in *Schleiermacher, the Study of Religion, and the Future of Theology: A Transatlantic Dialogue*, ed. Sockness, Brent W., Gräb, Wilhelm (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2010), 122.

45 John A. T. Robinson, *Honest to God* (Philadelphia: Westminster Press, 1963), 33.

46 Bengts Heglunds, *Teoloģijas vēsture* (Rīga: Augsburgas Apliecības Institūts, 2003), 345.

47 Lai gan antropoloģijas zinātnē mītus klasificē sīkāk, jo tiem ir dažādas funkcijas, piemēram, izglītojoša, aprakstoša, atdaloša (atdalot vienu cilti no citas), iedziļināties šajā tēmā nav šī raksta mērķis.

48 Bengts Heglunds, *Teoloģijas vēsture*, 413.

un ir tiešais atklāsmes iniciators. Tāpēc, saskaroties ar hermeneitisko demitoloģizācijas pieeju, viņš rīkojas pa savam un viņu nevar nosaukt par Bultmaņa sekotāju. Tomēr viens aspekts abiem teologiem noteikti bija kopīgs – viņi bija pret intelekta upurēšanu (*sacrificum intellectus*) reliģiozas autoritātes vai tradīcijas dēļ.⁴⁹

Pauls Tillihs. Savukārt no Tilliha teoloģiskās domāšanas Spongs ir pārņēmis priekšstatu par Dievu kā Esības pamatu. Lai gan Pauls Tillihs savus darbus publicēja jau kopš 20. gs. 20. gadiem, angļoamerikāņu pasaulē tie vairāk kļuva zināmi un atstāja ietekmi pēc Otrā pasaules kara.⁵⁰ Spongs savā autobiogrāfiskajā grāmatā raksta, ka Tillihs esot bijis nozīmīga viņa intelektuālās bagāžas daļa. Turklāt Spongs saista savu teoloģisko valodu ar Tilliha valodu.⁵¹ Protams, tas nenozīmē to, ka Spongs rakstīja tikpat sarežģītā filozofiskā valodā, kāda ir raksturīga Tilliham, bet gan to, ka viņš lietoja Tilliha konceptus savā teoloģijā. Nevar teikt, ka Spongs ir bijis Tilliha sekotājs striktā šī vārda nozīmē, viņš nepārņēma vācu-amerikāņu teologa idejas tīrā veidā, pareizāk ir runāt par idejisko ietekmi, kas veidoja viņa paša uzskatus.

Neskaitot *Ground of a Being* konceptu, ir grūti vilkt citas paralēles starp Sponga un Tilliha teoloģiju, lai parādītu līdzības un atšķirības. Spongs neatklāj teoloģiskas nianses savos darbos, viņam kā bīskapam nebija tāda mērķa, un viņš nebija teologs, kurš veidoja akadēmisku karjeru. Tillihs savā domāšanā vairāk sliecās uz intelektuālismu, smalkām filozofiskām un teoloģiskām niansēm, sistemātisku pieeju un daudziem jautājumiem piegāja, izmantojot eksistenciālas filozofijas valodu, bet Spongs savukārt vienkāršoja jēdzienus, lai viņu varētu saprast laji bez teoloģiskās izglītības, un pasniedza savu vēstījumu apzināti provokatīvi, lai izraisītu cilvēku reakcijas, aicinātu uz pārmaiņām un kritisko domāšanu.

Ditrihs Bonhēfers savās vēstulēs no cietuma rakstīja par nereliģiozo kristietību un pieaugušo cilvēci, kurai vairs nav nepieciešamības pēc tradicionālas reliģijas, bet viņš nepaguva to formulēt, jo mira traģiskā nāvē Otrā pasaules kara beigās nacistiskajā Vācijā. 60. gadu teologi šīs idejas atklāja no jauna un mēģināja tās pārinterpretēt.

Vēstulēs no cietuma Bonhēfers rakstīja, ka pasaulē, kas sasniegusi pilngadību, vairs nav pieņemami tradicionālie priekšstati par Dievu kā pārdabisku Radītāju un Esības pārvaldītāju un ka nereliģiskai pasaulei ir nepieciešama sekulāra teoloģija: “Dievs kā morāla, politiska, dabaszinātniska darba hipotēze ir atcelta, pārvarēta [...] Intelektuālais godīgums prasa šīs darba hipotēzes noraidīšanu vai tās izslēgšanu pēc iespējas plašākā mērogā.”⁵²

---

49 Bengts Heglunds, *Teoloģijas vēsture*, 412.

50 John Moorman, *A History of the Church of England* (London: Adam & Charles Black, 1980), 449.

51 John Shelby Spong, *Here I Stand: My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality* (New York: HarperCollins Publishers Inc., 2000), 122.

52 Dietrich Bonhoeffer, *Prisoner for God: Letters and Papers from Prison* (New York: The Macmillan Company, 1959), 163.

Tradicionālā reliģija tika uztverta, no vienas puses, kā cilvēka vājuma kompensācija. Tagad cilvēki ir iemācījušies pārvarēt savu vājumu. No otras puses, reliģiozitāte ir kristīgās atklāsmes posms, no kura cilvēcei tās vēsturē ir jāizaug. Kristietībai jāklūst par nereliģiozu un par pamatu morālai attieksmei pret cilvēkiem, par sociālas aktivitātes un atbildības balstu pasaulē.⁵³

Bonhēfers arī noraidīja individuālistisku reliģijas izpratni, kas ierobežoja reliģiju ar “garīgo” sfēru vai bija orientēta tikai uz citu pasauli, kas nav “šeit”. Šī pieeja padarīja reliģiju par “maģisku”, Dievam rīkojoties no ārpuses pēc cilvēku iegribas.⁵⁴ Saskaņā ar Bonhēfera rakstīto situācija pasaulē, kas kļuvusi pilngadīga, prasa “nereliģisku Bībeles terminoloģijas interpretāciju”⁵⁵. Viņš apgalvoja, ka baznīcā plaši izplatītās kļūdainās teoloģiskās koncepcijas ir jāizstāj ar izpratni, kas Dievu redz kā “mūžību, kas atklājas mūsu ikdienas dzīvē”. Viņš apgalvoja, ka Dievs ir jāatrod tajā, ko mēs zinām, nevis tajā, ko mēs nezinām.⁵⁶

Bonhēferam šī Dieva izpratne ir saistīta ar radikālu kristiešu mācekļību, ko raksturo “sekulārais svētums” (*Holy Worldliness*). Pēc Bonhēfera domām, Kristus atrodas nevis tikai kādā īpašā, reliģiskā sfērā, bet visā pasaulē. Aicinājums uz kristiešu pasaulīgumu ir šīs kristoloģiskās aksiomas lietojums, sekojot Kristum ikdienas dzīvē. Par galveno kārdinājumu, ar ko saskaras kristieši, Bonhēfers uzskatīja vēlmi izrauties no pasaules, izveidot privātas reliģiozitātes sfēras vai uzskatīt reliģiju par vienu darbību vai eksistences dimensiju papildus citām. Bonhēfers apgalvoja, ka evaņģēlijs šajā ziņā nav aicinājums būt reliģiozam. Tādējādi viņš noraidīja jebkuru ieteikumu, ka kristiešiem jātiecas pēc izolētas dievbijības, un arī uzskatīja, ka būt kristietim nenozīmē askētisma kultivēšanu.⁵⁷

Paradoksāli, bet, piemēram, Bengts Heglunds, grāmatas “Teoloģijas vēsture” autors, norāda uz to, ka, noraidot tradicionālu reliģiozitāti, “nav ticams, ka pats Bonhēfers būtu pieļāvis kādas būtiskas izmaiņas kristīgās ticības saturā. Viņš, piemēram, runā par to, ka tās dziļākos noslēpumus šādā gadījumā ir ar “klusēšanas solījumu” jāizsargā no nesaprātīgas pasaules”⁵⁸.

Džons Robinsons. Kā raksta Džons Mūrmens (*Moorman*), Tilliha un Bultmaņa ideju ietekmē 1962. gadā Anglijā tika publicēts rakstu krājums “Zondēšana” (*Soundings*), kura autors atbilstoši laika garam centās nevis piedāvāt gatavas atbildes, bet kopā ar lasītāju

---

53 Peter Selby, “Christianity in a world come of age”, in *The Cambridge Companion to Dietrich Bonhoeffer*, ed. by John W. de Gruchy (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 228.

54 Stanley J. Grenz, Roger E. Olson, *Twentieth-Century Theology: God and the World in a Transitional Age* (Downers Grove: InterVarsity Press, 1992), 152.

55 Ibid., 152.

56 Ibid., 153.

57 Ibid.

58 Bengts Heglunds, *Teoloģijas vēsture*, 419.

saprast, kādā stāvoklī šajā laikā ir kristietība, kas ar to notiek.⁵⁹ Šim krājumam sekoja darbs, kas atstāja iespaidu uz Sponga uzskatu attīstību, – britu anglikāņu bīskapa Džona Robinsona grāmata “Godīgs pret Dievu” (*Honest to God*).

Grāmatai bija iespaidīgi pārdošanas panākumi, un tā izraisīja plašas diskusijas sabiedrībā. Robinsons pirmo trīs mēnešu laikā saņēma vairāk nekā tūkstoši vēstuļu no lasītājiem, bet jau 1964. gadā tika izdots iepriekš minētais rakstu krājums *The Honest to God Debate* ar 23 recenzijām, rakstiem un atlasītām vēstulēm. Robinsons ir bijis viens no diviem rakstu krājuma redaktoriem, viena raksta un pielikuma autors. Pielikumā viņš atbildēja uz jautājumu, kas viņu bija motivējis rakstīt grāmatu “Godīgs pret Dievu”. Viņaprāt, tēli, kuros Dievs tiek atainots, padarīja viņu nepieņemamu sekulāras zinātnes pasaules cilvēkiem.⁶⁰

Robinsons nedomāja, ka viņam ir pēdējais vārds un ka teoloģijas uzdevums ar to būs beidzies. Tas, viņaprāt, nebeigsies, “kamēr mēs visi nenasiegsim pilnīgu Dieva redzējumu”⁶¹. Robinsons cerēja, ka viņa darbs noderēs citiem viņu kopīgajos patiesības meklējumos un debatēs.

Robinsonu un Spongu vienoja ne tikai teoloģiskas idejas, bet arī tas, ka viņi abi bija mediju cilvēki. Kā trāpīgi raksta britu anglikāņu teologs Kenets Līčs (*Leech*), Robinsona slavenā grāmata bija “mīksto vāku teoloģijas” pagrieziena punkts – par to runāja plašākā sabiedrībā, ne tikai universitātēs un garīdznieku aprindās. Šādu notikumu pavērsienu viņam baznīcā pārmeta vairāk nekā viņa idejas, jo tolaik Anglijas baznīcas vadības aprindās dominēja uzskats, ka teoloģiskus strīdus vajag paturēt ekspertu lokā un nevajag ar tiem mulsināt “vienkāršos” draudžu locekļus. Šādu pārmetumu izteica, piemēram, toreizējais Kenterberijas arhibīskaps Maikls Remzi (*Ramsey*), kas gan vēlāk atvainojās par to.⁶² Robinsons (un arī Spongs) atgādināja par būtisku atziņu – teoloģiskās refleksijās jāpiedalās visai ticīgo kopienai, tas nav tikai šauras elites uzdevums. Spongs redzēja Robinsonā savu mentoru un draugu, kā arī uzskatīja sevi par Robinsona idejisko pēcnācēju, personu, kas uzdos godīgus un līdzīgus jautājumus par reliģiozitāti savai paaudzei un sagatavos ceļu nākamajām paaudzēm, lai viņi varētu reformēt teoloģisko domāšanu.⁶³

---

59 John Moorman, *A History of the Church of England* (London: Adam & Charles Black, 1980), 449.

60 John A. T. Robinson, “Why I Wrote it”, in *The Honest to God Debate*, ed. by David L. Edwards and John A. T. Robinson (London: SCM Press LTD, 1963), 276–277.

61 David L. Edwards, “Preface”, in *The Honest to God Debate*, ed. by David L. Edwards and John A. T. Robinson (London: SCM Press LTD, 1963), 12.

62 Kenneth Leech, *The Sky is Red: Discerning the Signs of the Times* (London: Darton, Longman & Todd, 2003), 43.

63 John Shelby Spong, *A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith is Dying and How a New Faith is Being Born* (New York: HarperOne, 2002), viii.

**Sponga uzskati
par teismu un viņa
piedāvātās alternatīvas**

Vienā no savām grāmatām – *A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith is Dying and How a New Faith is Being Born*, 2002 (“Jauna kristietība jaunai pasaulei: kāpēc tradicionālā ticība mirst un kā top jaunā ticība” – autora

tulkojums) – Spongs piedāvā 12 tēzes par labu kristietības reformai. Pirmā (un vienīgā tēze, kurai es pieskaršos), apgalvo, ka

Teisms kā Dieva definēšanas veids ir miris. Dievu vairs nevar ticami saprast kā būtņi ar pārdabisku spēku, kas mājo virs debesīm un ir gatava periodiski ienākt cilvēces vēsturē, lai īstenotu dievišķo gribu. Tātad lielākajai daļai teoloģisko runu par Dievu mūsdienās nav nozīmes, ja vien mēs neatrodam jaunu veidu, kā runāt par Dievu.⁶⁴

Spongs sniedz savu teisma definīciju: “Es definēju teistisko Dievu kā pārdabisku būtņi, kas mīt ārpus šīs pasaules un periodiski iejaucas pasaulē notiekošajā, lai izpildītu dievišķo gribu.”⁶⁵ Vairākās grāmatās viņš sniedz piemērus un kritiski izvērtē situācijas, kā šis teistiskais Dievs varētu ietekmēt pasauli: atbildot uz lūgšanām, dziedinot no slimībām brīnumainā veidā, iejaucoties dzīves notikumos utt. Jāteic, ka savu teisma definīciju viņš nepaplašina, teoloģisku nianšu vai papildinājumu tai nav.

Gregorijs Doss (*Gregory W. Dawes*) kritiskā rakstā par bīskapu Spongu norāda uz viņa izteikto apgalvojumu – cilvēces “izpratnei par Dievu ir jāvirzās tālāk par kristietības vēstures teismu”⁶⁶. Šim apgalvojumam ir tieša saistība ar pasaules un cilvēku izcelsmi Sponga redzējumā.

Pirmkārt, jānorāda uz to, ka Spongs pamatojas uz zinātniskā evolucionisma pasaules ainu. Viņš netic nedz kristīgajai atklāsmei, nedz transcendentam Dievam Radītājam, kas radīja pasauli *ex nihilo* (no nekā). Diez vai Spongam bija precīza atbilde, no kurienes ir radies Visums vai kāpēc notika Lielais sprādziens, bet viņš noteikti bija pārliecināts, ka cilvēka dzīvība⁶⁷ ir evolucionāra nejaušība, nevis tiešs Dieva projekts un Dieva tēla atspoguļojums.

Otrkārt, ja mēs sekosim Sponga loģikai, nonāksim pie atziņas: ja nebija nedz transcendentāla Dieva radīšanas akta, nedz viņa atklāsmes cilvēkiem “no augšas”, vēl jo vairāk, ja Spongs noraida tādu transcendentālu Dievu, kas mīt ārpus pasaules, tad

---

64 John Shelby Spong, *Here I Stand: My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality* (New York: HarperCollins Publishers Inc, 2000), 453.

65 *Ibid.*, 21–22.

66 Gregory W. Dawes, “God Beyond Theism? Bishop Spong, Paul Tillich and the Unicorn”, *Pacifica* 15(1): 2002, 2.

67 Un dzīvība kā tāda arī ir nejaušība.

teisms ir nekas vairāk kā tikai cilvēku izdomāts konstrukts. Pēc paša Sponga vārdiem, uz teisma konstruēto raksturu norāda “racionāli un emocionāli dati”⁶⁸.

Ja mēs gribam izprast šos “racionālos un emocionālos datus”, ir jāpievērš uzmanība iepriekš minētajai vēsturiskajai pārejai no cilvēka apziņas uz pašapziņu, ko min Spongs. Viņš raksta:

*Tā ir cilvēka spēja – pilnībā apzināties sevi. Tā atšķir Homo sapiens no jebkura cita veida dzīvības dabiskajā pasaulē. Šī atdalošā atšķirība ir tā, kas piepilda cilvēkus ar baiļu sajūtu. Trauksme, saka P. Tillihs, dzimst cilvēka galīguma apzināšanā. Tāpēc tā ir tikpat visuresoša kā pati cilvēce. Būt cilvēkam nozīmē piedzīvot pašapziņu, zināt nošķirtību, apzināties robežas un apsvērt mērķus. Tāpēc cilvēks nevar būt cilvēks bez hroniskas trauksmes. Tas izklausās nomācoši, bet noteikti tā ir patiesība.*⁶⁹

Šī trauksme vēl jo vairāk bija jūtama cilvēkam nedraudzīgajā senajā pasaulē bez modernām tehnoloģijām. Sponga izpratnē teisms ir cilvēka konstrukcija, kas deva drošības sajūtu un palīdzēja izdzīvot. Teisms ir bijis nepieciešama ilūzija, evolucionārais balsts, kas palīdzēja veidot civilizāciju un pārvarēt trauksmi.⁷⁰

Spongs apzinās un savos darbos apraksta reliģijpētniecībā pieņemtās teisma agrīnās stadijas un modifikācijas: vēsturiskās pārejas no politeisma uz monoteismu, no cilšu Dieva uz universālo monoteismu – uz vienu vienīgu teistisku Dievu, kas visiem ir kopīgs: “Tomēr katra teistiskā reliģiskā sistēma runāja par vienu dievišķu būtņi, kas bija vienīgais Dievs, lai arī cik atšķirīgi šīs dažādās tradīcijas definēja Svēto. Teisms beidzot bija guvis savu mūsdienu definīciju.”⁷¹ Tomēr viņš norāda uz to, ka teisms nav tas pats, kas Dievs.

Turklāt Spongs vaino reliģiju, un it īpaši kristīgo teoloģiju, cilvēku bailēs no nāves. Galu galā tieši tradicionālajā kristietībā pastāv priekšstats, ka cilvēks ir radīšanas kronis, kā arī tur pastāv ideja par mūžīgo dzīvi. Tādējādi cilvēks, būdams evolūcijas produkts, tāpat kā visas pārējās dzīvās būtnes, atdalījās no dzīvnieku pasaules un nostādīja sevi īpašā stāvoklī. Savvaļā nāve ir kaut kas samērā normāls un bieži piedzīvots. Cilvēks,

---

68 John Shelby Spong, *A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born* (New York: HarperOne, 2002), 21–22.

69 Ibid., 38.

70 Ibid., 35–36.

71 Ibid., 49.

būdams atdalīts no pārējās pasaules, nostādīja sevi īpašā stāvoklī un sāka baidīties no nāves ne tikai pašapziņas, bet arī reliģijas dēļ.⁷²

Spongs, sekojot Bultmanim, nodala pirmsmoderno cilvēku priekšstatus par apkārtnējo realitāti no postmoderniem cilvēku priekšstatiem. Šajās priekšstatu kategorijās ietilpst galvenokārt zinātne (vai tās trūkums) un cilvēku priekšstati par dievišķo, kā arī veids, kā aprakstīt šo saskarsmi ar dievišķo, lai arī kāda būtu tās definīcija.

Spongs apgalvo, ka premoderniem priekšstatiem par realitāti, tai skaitā teismam, kas bija tikai evolūcijas procesu instruments, jāpazūd, tie ir novecojuši. Ietekmējoties no Bonhēfera idejām, Spongs uzskata, ka pasaule ir pilngadīga un tai vairs nav nepieciešamības pēc reliģijas.⁷³

Ja teisms ir miris, tad kādās kategorijās runāt par Dievu? Ko piedāvā bīskaps Spongs? Spongs piedāvā trīs neteistiskā Dieva definīcijas grāmatā *A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith is Dying and How a New Faith is Being Born*.

Pirmā Sponga neteistiskā Dieva definīcija:

[..] mana pirmā neteistiskā Dieva definīcija ir šāda: Dievs ir galvenais dzīvības avots. Šo Dievu pielūdz, pilnībā dzīvojot, dziļi iesaistoties procesā, lai iepazītu to, ko mēs saucam par dievišķo; Dievs, kas ir mīlestība, lēnām pārvēršas mīlestībā, kas ir Dievs. Ļaujiet man to atkārtot. Šajā procesā Dievs, kas ir mīlestība, lēnām pārvēršas mīlestībā, kas ir Dievs – bezgalīgā, mūžīgā, kas pārsniedz visas robežas un aicina mūs sekot šai mīlestībai katrā radīšanas plaisā. Mēs ceļojam pie šī Dieva, ieslīgstot izšķērdīgā, ekspansīvā, brīvi dāvātā mīlestībā. Jo vairāk mēs ieejam un dalāmies šajā mīlestībā, jo vairāk mūsu dzīves tiek atvērtas jaunām iespējām, citādības svētumam, neierobežotai transcendencei.⁷⁴

Otrā Sponga neteistiskā Dieva definīcija:

Tādējādi mana otrā neteistiskā Dieva definīcija ir šāda: Dievs ir galvenais mīlestības avots. Cilvēks pielūdz šo Dievu, mīlot izšķērdīgi, izplatot mīlestību vieglprātīgi, dāvājot mīlestību.⁷⁵

---

72 Corneliu C. Simut, "Understanding Death beyond Religion in the Thought of John Shelby Spong", *The Expository Times*, 125(8) (2014): 376.

73 Ibid., 43.

74 John Shelby Spong, *A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born* (New York: HarperOne, 2002), 70–71.

75 Ibid., 71.

Trešā Sponga neteistiskā Dieva definīcija:

Tādējādi mana trešā neteistiskā Dieva definīcija ir šāda: Dievs ir Esība – visa esošā realitāte. Lai pielūgtu šo Dievu, jums ir jābūt gatavam riskēt ar visu, atsakoties no savas aizsardzības un pašizveidotām vai kultūras konstruētām drošības sistēmām.⁷⁶

Rezumējot varam teikt, ka Spongam Dievs ir dzīvības avots, mīlestības avots, Esības pamats, pati Esība. Bibliskā frāzē “Dievs ir mīlestība” viņš pārkārto vārdus, tādējādi mainot akcentu, proti, nevis Dievs ir mīlestība, bet mīlestība ir Dievs.

Pielūgt šo Dievu var tikai vienā konkrētā veidā – ar savu dzīvi. Tēlaini izsakoties, šim Dievam nav nepieciešama liturģija, pati dzīve ir “liturģija”. Šo pielūgsmes veidu var apzīmēt kā iesaistīšanos sekulārajā dzīvē ārpus reliģijas. Savukārt reliģija Spongam ir kaut kas nepatiess, bet evolucionāri nepieciešams. Reliģija, reliģiskie teksti, lūgšanas un tas, kas notiek dievkalpojumā, – labākajā gadījumā tās ir metaforas, sliktākajā gadījumā pagātnes paliekas, no kā jāatbrīvojas. Viņš aicina iziet no reliģiskā “šizofrēnijas stāvokļa un satikt Dievu pašā dzīves sirdī”⁷⁷. Reliģijā ir jāatmet pārpasaulīgums, tā vietā akcentējot vērstību uz otru. Šo procesu viņš sauc par mīlestību.

Sponga teoloģijā ir svarīga pieredze. Viņš bija pārliecināts, ka “Dieva pieredze vienmēr ir tāda pati. Mainās tikai mūsu apraksts par šo Dievu, un mūsu apraksts pastāvīgi mainās”⁷⁸. Spongs, atbildot uz jautājumu kādā interneta vietnē, kas ir veltīta progresīvai kristietībai un saucas *Progressing Spirit*, teic, ka pats “visur redz un piedzīvo transcendenci”⁷⁹. Tanī pašā laikā viņš negrib ierobežot sevi ar pagātnes vai šodienas teoloģiskām kategorijām, jo uzskata tās par teisma paveidiem:

[..] jūsu vēstule cenšas izskaidrot manu viedokli dažās pagātnes kategorijās, piemēram, deisms, panteisms un mistika. Es redzu jūsu izveidotos formulējumus, taču visas jūsu kategorijas tiek piedāvātas kā alternatīvas teismam, lai gan patiesībā tās ir labāk raksturojamas kā teisma variācijas, tāpēc teisms joprojām ir debašu centrā. Es, piemēram, nepieņemtu deismu vai panteismu kā pareizu sava viedokļa definīciju. Mistika būtu pieņemamāka tikai tāpēc, ka tā ir mazāk definējama.⁸⁰

---

76 John Shelby Spong, *A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born* (New York: HarperOne, 2002), 73.

77 Ibid., 76–77.

78 Ibid., 77.

79 John Shelby Spong, “On Visiting a Nazi Concentration Camp”, *Progressing Spirit*, 13 November 2014, https://progressingspirit.com/2014/11/13/on-visiting-a-nazi-concentration-camp/?fbclid=IwAR2ilqxnZ5WZ_CAGjveAvi1E3kdtbpJsAqcCV4ynLqnS4U4Et7yTR-Kfh0g (skatīts 21.05.2022.).

80 Ibid.

Vai ir iespējams klasificēt Sponga postteistisko redzējumu? Noteikti, ka jā. Bet jābūt uzmanīgiem, jo Spongam ir diezgan skaidrs un strikts redzējums par to, kas ir teisms, reliģija un tās izcelsme. Turklāt viņš pats nevēlas izmantot pagātnes vai mūsdienu teoloģiskos terminus, lai aprakstītu savu ticību, jo tie, viņaprāt, ir cilvēka konstrukcijas, kurās nevar ielikt Dievu, un tās ir tieši vai netieši saistītas ar teismu. Nav iespējams klasificēt viņa redzējumu, neizmantojot reliģijpētnieciskus terminus, tāpēc to tālāk mēģināšu darīt.

Sponga redzējumu var apzīmēt kā mēģinājumu attīstīt nereliģiozu, neteistisku, pārinterpretētu kristietību ar akcentu uz imanenci, ar virkni noraidītu doktrīnu. Vienlaikus šī kristietība līdzās imanencei atstāj vietu transcendentālajam (lai arī, manuprāt, nepietiekami), ar to saprotot izešanu no sevis uz otru pasauli mīlestības vārdā, kā arī mistiskai Dieva pieredzei, kas ir apofātiska.

Šo Dievu nevar aprakstīt ar vārdiem vai ielikt kādās konstrukcijās. Šis postteistiskais redzējums ir balstīts kristietībā, jo, par spīti tam, ka Spongs uzskata par nepieciešamu pamest ortodoksālo kristietību, viņa redzējumam ir kristīgas saknes. Tas ir dzīvi apliecinošs un ar mīlestību piepildīts, tas ir kristīgās vēsts pamatā.

Tālāk paustā Sponga uzskatu kritika nebūs domāta kā viņa teoloģijas pilnīgs noliegums. Spongs labi iederas anglikānisma liberālajā spārnā kopā ar visiem tiem teologiem un garīdzniekiem, kas uzrunā primāri cilvēkus, kuri neatrod sev vietu konservatīvākos kristietības novirzienos. Taču dekonstruējošais un kritiskais elements viņa teoloģijā ir stiprums un reizē vājums, jo pēcapgaismības laikmetā viņa racionālisms šķiet virspusējs.

Pirmkārt, lai arī Sponga sludinātā postteisma versija ir viena no iespējamām, kā runāt par Dievu mūsdienu pasaulē, viņš nav pietiekoši ņēmis vērā teisma interpretāciju iespējas. Sponga teisma definīcija ir šaura, pat karikatūriskā. Jāpiekrīt viņam, ka Romas katoļu sholastikā un protestantiskajā ortodoksijā bieži vien kā vienīgā pareizā mācība ir pieņemta ideja par visvareno, vispēcīgo, nemainīgo Dievu, kuru, atšķirībā no cilvēkiem, neietekmē jūtas. Ortodoksijas pretenzijas uz vienīgo patiesību mūsdienās kritizējis ne tikai Spongs, bet arī daudzi citi.

Mūsdienu britu teologs Pīters Rolins (*Rollins*), rakstot par konceptuālu elkdievību, ar kuru viņš saista tradicionālos pieņēmumus par Dievu, citē viduslaiku mistiķa Ekharta lūgšanu "Dievs, atbrīvo mani no Dieva".⁸¹

Sponga teoloģijas vājā vieta ir, ka viņš pārāk virspusēji ir analizējis teisma problemātiku. 20. gs. otrajā pusē tādi teologi kā Jirgens Moltmans (*Moltmann*), Kazohs Kitamori (*Kitamori*) un citi ir izvirzījuši tēzi par cietēju Dievu. Pagātnē šādas idejas noraidīja kā patripassiānisma herēzi un ortodoksālā kristoloģija par cietēju Dievu bija gatava runāt tiklīdz, cik to iespējams skaidrot ar divu Kristus dabu – dievišķās un cilvēciskās – vienotību.

---

⁸¹ Peter Rollins, *How (Not) to Speak of God* (Brewster: Paraclete Press, 2006), 24.

Reformātu teologs Ulrihs Cvingli (*Zwingli*, 1484–1531) runāja par *alloiosis* – tēlainu valodu, kas cilvēciskas īpašības attiecina uz dievišķo, lai gan patiesībā Dievs ir jūtu neietekmēts.⁸² Mūsdienās šādi viedokļi tiek skaidroti ar kultūrvides ietekmi – mūs ietekmē valdošie pieņēmumi par to, ko nozīmē būt spēcīgam. Kā alternatīvu tam atbrīvošanās teologs Leonards Bofs (*Boff*) izvirza tēzi par Dievu, kas vājš varā, bet spēcīgs mīlestībā.⁸³

Jau pieminētais japāņu teologs K. Kitamori ir sarakstījis šai tēmai veltītu grāmatu “Dieva sāpju teoloģija” (*Theology of the Pain of God*), kurā parāda paradoksu: “Dievs, kas, liekas, ir pārstājis būt dievišķs, patiesībā parāda dievišķumu [...] piedodošās mīlestības sāpēs.”⁸⁴ Šāda pieeja bieži tiek saistīta ar personālo teismu (pretstatā klasiskajam teismam, kas uzskata, ka Dievs ir ārpus laika, un viņu nespēj ietekmēt radītā pasaule). Lai gan abu teisma virzienu pārstāvji ir lielākoties vienoti idejā par Dievu Radītāju, viņu uzskati atšķiras citos jautājumos.

Personālie teisti uzskata, ka Dievs nav visa cēlonis, jo viņš ir apveltījis radīto ar lielu autonomiju. Personālajā teismā iekļaujas sociālais trinitārisms, kas postulē ideju par trim individuāliem centriem Dievā, kas apveltīti ar pašapziņu un savā starpā saistīti ar mīlestību.⁸⁵ Sponga laikabiedrs un viņam idejiski tuvais Markus Borgs (*Borg*) raksta, ka ir mulсноši runāt par teisma beigām, drīzāk jādōmā par citādāku teisma izpratni. M. Borgs aizstāv panteismu, sakot, ka tas ir bibliskāks nekā “pārdabiskais” teisms, un māca, ka Dievs nevis no ārpusē iejaucas pasaulē notiekošajā, bet ir vienots ar to.⁸⁶

Šie piemēri rāda, ka teisma piešķiramo nozīmju lauks ir pietiekami plašs, lai spētu atbildēt uz mūsdienu izaicinājumiem.

Otrkārt, Sponga vēstījums nebija jauns. Piemēram, Gerijs Dorjens (*Dorrien*) savā pētījumā par amerikāņu liberālo teoloģiju raksta: ideju par to, ka kristietībai no saukļa “Dievs ir mīlestība” jāpāriet uz saukli “Mīlestība ir Dievs”, sludinājis jau 19. gadsimta vidū Henrijs Bīčers (*Beecher*).⁸⁷

Treškārt, lai arī saprotama Sponga vēlme akcentēt Dieva imanenci (reakcija uz neortodoksiju un to, kā viņš saprot teismu un tā izcelsmi), risks ir zaudēt ideju par

---

82 William Placher, “The Vulnerability of God”, in *Toward the Future of Reformed Theology: Tasks, Topics, Traditions*, ed. by David Willis, Michael Welker (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans-Lightning Source, 1998), 203.

83 Ibid., 204.

84 Kazoh Kitamori, *Theology of the Pain of God* (Richmond: John Knox Press, 1965), 121.

85 Thomas Schärfl, “Introduction: Rethinking the Concept of a Personal God”, in *Rethinking the Concept of a Personal God: Classical Theism, Personal Theism, and Alternative Concepts of God*, ed. by Thomas Schärfl, Christian Tapp, Veroniks Wegener (Münster: Aschendorff Verlag, 2016), 24–28.

86 Marcus J. Borg, *The Heart of Christianity: Rediscovering a Life of Faith* (New York: HarperCollins Publishers, 2003), 69.

87 Garry Dorrien, *The Making of American Liberal Theology: Crisis, Irony, and Postmodernity: 1950–2005* (Louisville, London: Westminster John Knox Press, 2006), 524.

transcendentu Dievu. Līdzsvarota pieeja svarīga, ņemot vērā 20. un arī 21. gadsimta sekularizētās totalitārās ideoloģijas, kurās Dieva imanence novesta līdz tās galējai konsekvencei, dievišķojot nāciju, sociālu šķiru utt. Vācu reliģijpētnieks Hanss Joass (*Joas*) uzskata, ka transcendences koncepta zudums ir viens no lielākajiem intelektuālajiem 20. un 21. gadsimta izaicinājumiem.⁸⁸

Visbeidzot, kā uz to norāda Gregorijs Doss (*Gregory W. Dawes*), visproblemātiskākais bīskapa pozīcijā nav viņa paustā tradicionālās reliģiskās valodas kritika. Viņš turpina runāt par Dievu, vienlaikus uzskatot, ka reliģijas valoda ir zaudējusi agrāko nozīmi un nepieciešamību.⁸⁹ G. Doss raksta, ka "Viņam (Spongam – P. N.) būs arī jāparāda, ka jēdziens "Dievs", ko viņš turpina lietot, ir kaut kas vairāk nekā tukša abstrakcija. Jo ir pamats uzskatīt, ka Dievs, kuram atņemtas visas atsevišķas būtnes īpašības, patiesībā nemaz nav reāls"⁹⁰.

Nobeigums

Mainoties pasaulei, mainās arī reliģiskie priekšstati. Tas, kas bijis nozīmīgs vairākus gadu tūkstošus un uzskatīts par neatņemamu dzīves sastāvdaļu, mūsdienās var tikt pasludināts par uztveres kļūdu vai tikai evolūcijas attīstības nepieciešamu stadiju. Pasaulei ieejot 21. gadsimtā, to uzdrīkstējās darīt episkopāļu bīskaps Džons Šelbijs Spongs – viņš pasludināja, ka teisms ir miris, jo šis veids, kā runāt par dievišķo realitāti, ir neadekvāts postmodernajā pasaulē.

Spongs kritizēja klasisko teismu un sniedza savu redzējumu par to, kas maināms priekšstatos par Dievu. Darba sākumā izvirzītā tēze ir pierādīta, jo redzams, ka viņš lieto šauru teisma definīciju, kas izslēdz citas teisma interpretācijas (atvērtais, personālais teisms utt.) un ignorē mācību par apslēpto Dievu, kura atrodama jau pirmsbaznīcā un vēlāk viduslaiku misticismā. Viņa kritika pamatoti bija vērsta pret vienkāršoto redzējumu, kas raksturīgs fundamentālismam un konservatīvajam evaņģelikālismam, taču tā izslēdza citus teisma skaidrojumus. Tas daļēji saistīts ar viņa teoloģijas polemisko, plašākas sabiedrības patēriņam domāto raksturu un viņa laika sociālo optimismu, uz kura fona daļa teologu centās veidot atbilstošas ideju sistēmas. Tās pārspīlēja racionālisma lomu modernitātē un ignorēja citus modernitātes aspektus, kuri norāda uz iracionālā klātbūtni modernisma kultūrā un uz faktu, ka daudz kas modernitātes pieņēmumos ir saistīts ar ticību, kā par to rakstījis sociologs un filozofs Bruno Latūrs (*Latour*).⁹¹

---

88 Hans Joas, *Faith as an Option: Possible Futures for Christianity* (Stanford: Stanford University Press, 2014), 134.

89 Gregory W. Dawes "God Beyond Theism? Bishop Spong, Paul Tillich and the Unicorn", *Pacifica* 15(1) (2002): 8–9.

90 Ibid.

91 Bruno Latour, *We Have Never Been Modern* (Cambridge: Harvard University Press, 1993).

Līdz ar to Sponga apoloģētiskā pieeja tikai daļēji sasniedza mērķi, jo bija balstīta vienkāršotos pieņēmumos par modernitātes laikmetu. Kā raksta R. Viljams, “doktrinālie apgalvojumi var mulsināt un pat atgrūst, tomēr tie joprojām pievērš uzmanību un liek domāt par dīvainu, radikāli atšķirīgu un iztēli rosinošu pasauli, kuru vēl aizvien iespējams apdzīvot”⁹². Teisms nav pilnībā sevi izsmēlis, jo, kā parādīts šī darba nodaļā “Sponga uzskati par teismu un viņa piedāvātās alternatīvas”, teisma ietvaros iespējams ģenerēt jaunas teoloģijas, kas meklē atbildi uz mūsu laikmeta jautājumiem. Spongs bija veiksmīgs provocētājs un veiksmīgi uzdeva jautājumus, bet mazāk veiksmīgs viņš bija sistēmisku atbilžu sniegšanā.

SUMMARY

Post-Theism in the Theology of John Spong: Origins and Main Aspects

This article reflects on John Spong's post-theistic theology and classifies it. Furthermore, the article introduces the readers to the context in which John Spong lived and worked (the second half of the 20th century in the West), and examines the changes in theology during this time (revision of various traditional theologies, especially the re-evaluation of classical theism as a reaction to the Holocaust-induced and post-war crises in society).

The roots of John Spong's theology have also been listed and analysed. Mainly, his work was inspired by such thinkers as F. Schleiermacher, R. Bultmann, P. Tillich, D. Bonhoeffer, and J. Robinson. It turned out that Spong did not take the ideas of these thinkers literally but adapted them and shaped his own views.

The article also provides a critique of the theological views of John Spong. It was found that John Spong predominantly used a narrow definition of theism and did not consider the broader possibilities of interpreting theism (open, personal theism, etc.). This is partly due to the polemical nature of his theology, meant for consumption by the wider public. His criticism was rightly directed at the simplistic vision characteristic of fundamentalism and conservative evangelicalism, but it excluded other explanations of theism.

---

⁹² Rowan Williams, “No life, here – no joy, terror or tears”, *Anglican Ecumenical Society*, June 10, 2010, <https://anglicanecumenicalsociety.wordpress.com/2010/06/10/bishop-spong-and-archbishop-williamss-response/> (skatīts 19.05.2022.).